

Yleisesitys keskiajan oikeushistoriasta

Heikki Pihlajamäki, Virpi Mäkinen ja Jussi Varkemaa: Keskiajan oikeushistoria. Tietolipas 218, SKS, Helsinki 2007. 348 s.

■ Suomen kielellä ei tähän mennessä ole ollut saatavilla keskiajan oikeutta käsittelevää yleisteosta. Viime vuonna ilmestynyt *Keskiajan oikeushistoria* on laadittu paikkaamaan tätä aukkoa. Koska keskiajan oikeushistoria on niin laaja-alainen, ettei sitä ole mahdollista tarkastella yksissä kansissa, tekijät ovat rajanneet teoksen siten, että siinä käsitellään oppinutta – kanonista ja roomalaista – oikeutta keskiajalla. Tämä on perusteltua, koska kanonisesta ja roomalaisesta oikeudesta on säilynyt eniten keskiaikaisia lähteitä ja niitä on tutkittu enemmän. Tekijöiden rajanveto sulkee tarkastelun ulkopuolelle eurooppalaiset tapaoikeudet, joiden ”merkitystä ei kuitenkaan ole vielä

selvitetty riittävästi”. Valinta on ymmärrettävä työergonomian kannalta, mutta valitettava, koska vähemmän tutkituista tapaoikeuksista on saatavilla vielä vähemmän suomenkielistä tietoa kuin kanonisesta tai roomalaisesta oikeudesta.

Teos on jaettu kahteen pääjaksoon. Niistä ensimmäisessä käsitellään oikeuden kehitystä keskiajalla yleisesti ja perehdytään roomalaiseen ja kanoniseen oikeuteen, toisessa pääjaksossa keskitytään oikeuden eri aloihin. Toisen jakson luvut eivät kata ainoastaan keskiajalla olemassa olleita oikeuden aloja (siviili-, esine-, perintö/perhe- ja rikosoikeus), vaan mukaan on otettu muutakin, mm. talouselämän oikeudellista sääntelyä sekä prosessioikeutta käsittelevät luvut.

Virpi Mäkinen ja Heikki Pihlajamäen yhdessä kirjoittaman hyvin yleisellä tasolla liikkuvan johdantoluvun Yhteiskunta, politiikka ja talous keskiajalla lisäksi teoksessa on yhdeksän lukua. Kirjoittajien vastuu jakaantuu siten, että Mäkinen keskittyy kanoniseen oikeuteen ja omaisuusksymykseen ja Varkemaa talouselämän sääntelyyn. Teoksen laajimman kirjoitusvastuun kantaneen Pihlajamäen käsialaa ovat loput kuusi lukua: oikeu-

den päälinjat, roomalainen oikeus, sopimusoikeus, avioliitto-oikeus, prosessioikeus sekä rikosoikeus.

Kirjan aloittaa kronologinen yleisesitys Euroopan historiaa keskiajalla, joka auttaa lukijaa asettamaan temaattisissa luvuissa esitellyt yksityiskohdat historialliseen yhteyteensä. Euroopan yhteiskunnan, politiikan ja talouden kehityksen selvittäminen parissakymmenessä sivussa ei ole helppo tehtävä. Kirjoittajien omat kiinnostuksen kohteet painottuvat muita laajemmin ja esitys jää hieman epätasaiseksi. Tästä huolimatta yleistajuinen luku puolustaa paikkaansa kirjan alussa. Oikeudellisen kehityksen päälinjat -luvussa Pihlajamäki esittelee keskiaikaisen oikeudenkäytön pääperiaatteet, oikeuspluralismin, sekä keskiaikaisia oikeusjärjestelmiä kuten esimerkiksi Euroopan eri osien tapaoikeuksia sekä feodaalijärjestelmää. Roomalainen oikeus keskiajalla -luvussa hän selvittää roomalaisen oikeuden keskiaikaista oppihistoriaa: mihin roomalainen oikeus pohjautuu, millaisia lähteitä siitä on säilynyt ja miten se kehittyi keskiajan kuluessa. Esitys on laadittu hyvin perinpohjaisesti, mutta siitä puuttuu valitettavasti roomalaiseen oi-

keuteen perehtymättömälle lukijalle hyödyllinen konkreettinen selvitys siitä, mikä oikeastaan oli roomalaisen oikeuden sisältö.

Ensimmäisen pääjakson viimeinen luku Kanoninen oikeus keskiajalla on Mäkisen kirjoittama, mutta vastaa sisällöltään hyvin Pihlajamäen kirjoittamaa osuutta, mikä tekee jaksosta tasapainoisen kokonaisuuden. Luvussa selvitetään kanonisen oikeuden oppihistoriaa, lähteitä sekä kehitystä keskiajalla. Moitteen sijaa löytyy ainoastaan myöhäiskeskiaikaa koskevasta osuudesta, jossa annetaan lyhyesti ymmärtää kanonisen oikeuden kehityksen pysähtyneen 1350-luvun jälkeen.

On totta, että uusia kanonisen oikeuden kokoelmia ei enää syntynyt 1300-luvun jälkeen, mutta ”rappion kaudesta” puhuminen ei vastaa todellisuutta. Paavillisen kuurian byrokraatia alkoi kehittyä juuri noina aikoina ja paavilliset oikeusistuimet, erityisesti Sacra Romana Rota, vakiinnuttivat toimintaansa, jolloin kanoniseen oikeuteen perehtyneiden juristien tarve kasvoi. Myöhäiskeskiaikaisia kanonisen oikeuden käsikirjoituksia on vain säilynyt niin paljon, että tutkijoilla ei ole ollut rahkeita selvittää asiaa perinpohjaisesti ja tutkimuskirjallisuuden puuttuminen antaa helposti virheellisen kuvan ”rappiotilasta”.

Teoksen toisessa pääjaksossa paneudutaan oikeuden eri alojen historiaan ja kehitykseen. Mäkisen kirjoittama Koh-ti modernia omistusoikeutta -luku perehdyttää lukijat omistamisen käsitteeseen. Aikaisempien tutkimusprojektiensa

kautta asian perin pohjin hallitseva kirjoittaja lähestyy aihetta pääasiassa teoreettiselta kannalta esitellen asiaan liittyvät merkittävimmät auktorit ja käsitteet selkeästi. Kronologisesti etenevän luvun pääpaino on kirkollisella puolella, jolloin lukija jää hivenen kaipaamaan konkreettisia esimerkkejä siitä, miten omaisuusasioita hoidettiin maallisella puolella ja miten asioita ratkaistiin tuomioistuimissa. Varkemaan laatimassa luvussa Talouselämän oikeudellinen sääntely paneudutaan konkreettisesti erilaisiin kaupankäyntiin liittyviin ongelma-kohtiin ja niiden ratkaisuihin: mikä oli koronkiskontaa, mikä oli rahan rooli kaupassa, mikä oli oikea hinta sekä mikä oli vapaaehtoinen kauppa. Muista alaluvuista poiketen Varkemaa ei pohjusta aiheensa ajallista kehitystä roomalaisajalta asti, vaan keskittyy ainoastaan keskiaikaiseen tilanteeseen.

Yleisen sopimusoikeuden alkuvaiheet -luvussa Pihlajamäki keskittyy siihen, millainen sopimus oli oikeudellisesti pitävä, millaisia erilaisia tapoja pätevän sopimuksen solmimiseksi oli ja miten sopimusoikeus kehittyi erityisesti kirkon intressien vuoksi keskiajalla täysin erilaiseksi verrattuna antiikin lähtökohtiin. Kirjoittaja aloittaa luvun selvittämällä modernin sopimusoikeuden perusteita, mikä ei istu muiden lukujen sisältöön. Pihlajamäen kirjoittamassa Avioliittokäsityksen murros keskiajalla -luvussa perehdytetään lukijat avioliiton rooliin keskiajalla sekä sukujen välisten siteiden solmijana että seksuaalielämän säätelijänä. Moni-

mutkaisesta aiheesta on vaikea tehdä lyhyttä yleisesitystä, kun avioliittojen solmimista säätelivät sekä maallisen että kirkollisen oikeuden määräykset. Luvusta jäikin hieman sekava maku, esimerkiksi avioliiton mitätöinnin ja avioeron välistä oikeudellista eroa ei ole selitetty riittävän selkeästi. Samoin olisi kaivannut kommenttia siitä, että suuri osa kirkon määräämistä avioesteistä oli sellaisia, että niistä saattoi vapautua paavillisella erivapaudella eli dispensaatiolla. Vastaavanlaisia vapauttavia päätöksiä saattoi saada myös paikallisista kirkollisista oikeusistuimista.

Keskiajan oikeudenkäyntimenettely -luvussa Pihlajamäki selvittää miten oikeudenkäyntiprosessi ja siihen liittyvät määräykset kehittyivät yhä pidemmälle keskiajan kuluessa. Luvussa kuvataan hyvin, miten antiikin varsin selvät säännöt unohtuivat kansainvaellusajan tiimellyksessä, miten sydänkeskiajan kuluessa rikoksia ratkottiin pääasiassa sukujen välillä tai jumalantuomiota käyttäen ja miten myöhäiskeskiajalla oikeudenkäyntiprosessi saavutti uudelleen viralliset ja hyvin säädellyt muodot, erityisesti kirkon vaikutusvallan kautta. Luvun pääpaino on kirkollisen oikeudenkäytön kehityksessä, mikä on ymmärrettävää, koska maalliset oikeuslaitokset ja oikeusprosessien eteneminen niissä oli hyvin erilaisia eri puolella Eurooppaa.

Teoksen viimeinen luku, Pihlajamäen kirjoittama Rikosoikeuden murros keskiajalla, perehdyttää lukijan rikoksen ja synnin hankalaan käsitemaailmaan ja rikosoikeuden kehi-

tykseen keskiajalla ensin kirkollisen oikeuden piirissä, mistä se levisi maalliseen oikeuteen. Luvussa selvitetään kirkollisen ja maallisen oikeuden erilaisia rangaistuskeinoja sekä tutustutaan kirkollisen oikeuden jakautumiseen kahtia: synnintekijän ja rippi-isän välille jäävään *forum internumiin* sekä kirkon julkiseen oikeuslaitokseen, *forum externumiin*. Luvussa käsitellään myös erittäin monimutkaista ja tähän asti selvittämätöntä kysymystä siitä, minkä oikeuslaitoksen alaisuudessa mikäkin rikos olisi pitänyt selvittää. Tekijälle on sattunut tässä yhteydessä pieniä käsitteellisiä lapsuksia: interdikti eli panna, joka sulki tietyn alueen tai henkilö(ryhmä)n kirkollisten toimitusten ulkopuolelle pitää erottaa ekskommunikaatiosta eli kirkonkirouksesta, joka pahimmassa tapauksessa sulki yksilön koko kristityn yhteisön ulkopuolelle. Pannaan päätyi ainoastaan sen jälkeen kun kirkolliset auktoriteetit olivat niin julistaneet, mutta kirkonkiroukseen saattoi joutua ilman julistustakin automaattisesti, *ipso facto*, kunhan rikkoi kanonisen oikeuden määräyksiä riittävän pahalla tavalla, vaikkapa tappamalla papin.

Keskiajan oikeushistoria -teos paikkaa suomalaisessa keskiajantutkimuksessa ollutta aukkoa. Kirja antaa lukijalle sen mitä lupaakin, yleisesityksen keskiajan oikeushistorias- ta, joskin lyhyissä artikkeleissa esitettyinä monet monimutkaiset kysymykset eivät tule käsiteltyä riittävän yksityiskohtaisesti. Edellä esitetystä kriittisestä huolimatta tekijät ovat onnistuneet laatimaan varsin ta-

salaatuisen opuksen keskiajan oikeushistorian merkittävimmistä kysymyksistä, ja teos tulee varmasti palvelemaan sekä oikeushistorian, historian että teologian opiskelijoita ja muita asiasta kiinnostuneita. Biografia-liitteestä löytyy lyhyet elämäkerrat teoksessa esiintyvistä merkittävimmistä keskiaikaisen oikeuden kehitykseen liittyvistä henkilöistä sekä hyödyllinen sanasto, jossa teoksessa esiintyvät vierasperäiset ja vähemmän tunnetut termit selitetään.

Kirsi Salonen